

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XXII: 2024

Grudziądz, dnia 07.02.2024 r.

Nr 5 (800)

1344. spotkanie

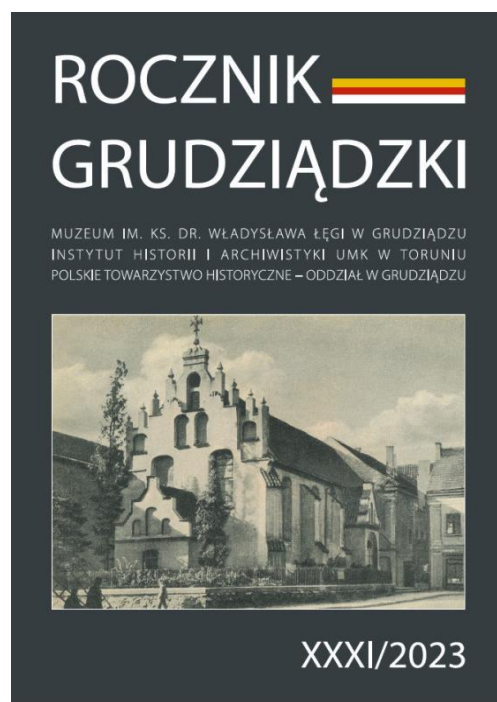
dr Paweł Nastrożny

Rocznik Grudziądzki, t. XXXI (2023)

Tradycją ubiegłych lat, w grudniowym okresie przedświątecznym, drukiem się ukazał się kolejny tom Rocznika Grudziądzkiego. Ubiegłoroczna publikacja rozpoczyna czwartą dziesiątkę wydań tego naukowego periodyku – jest to bowiem już XXXI numer. Promocja wydawnictwa odbyła się 7 grudnia 2023 roku w gościnnych murach Gmachu Głównego Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi. Zgromadzonych gości powitała mgr Wioletta Pacuszka – dyrektor placówki. Prezentacji tomu dokonał prof. dr hab. Wiesław Sieradzan – redaktor naczelny czasopisma. Okolicznościowy wykład pt. „Grudziądz w kontekście rozwoju konstrukcji urządzeń dźwigowych na ziemiach polskich od XIX do połowy XX wieku” wygłosił zaproszony gość – dr Katarzyna Pietrzak-Król z Wydziału Architektury Politechniki Poznańskiej. Podjęte zagadnienia rozszerzyły wiadomości przedstawione w artykule, który opublikowano w tomie. Prezentacja wywołała spore zainteresowanie obecnych osób i szereg dociekliwych pytań do prelegentki.

Stosunkowo wiele zmian zaszło w składzie Redakcji. Wśród jej członków po raz ostatni pojawili się prof. Jacek Gzella i ks. prof. Mirosław Mróz. Związani z toruńskim Uniwersytetem Mikołaja Kopernika naukowcy (odpowiednio: z Wydziałem Nauk Historycznych oraz Wydziałem Teologicznym), zmarli w 2023 roku. Do Redakcji dołączyły natomiast osoby związane z grudziądzkim Muzeum. Pierwszą z nich jest mgr Emilia Markot-Borkowska, zastępca dyrektora placówki, która przez wiele lat pełniła funkcję kierownika Działu Sztuki. Kolejnym nowym członkiem jest mgr Łukasz Ciemiński, opiekujący się zbiorami Działu Etnografii Muzeum.

Niniejszy tom to trzeci z kolei, przy którym obowiązki sekretarza Redakcji sprawował

dr Paweł Nastrożny. Tłumaczenia streszczeń opublikowanych artykułów i biografów na język angielski dokonała mgr Magdalena Koehna.

Najnowszy Rocznik Grudziądzki liczy aż 472 strony, co czyni go trzecim, najobszerniejszym tomem w serii. Opublikowane teksty rozdzielone zostały pomiędzy tradycyjne główne części: „Artykuły”, „Materiały i miscellanea”, „Ludzie miasta i regionu” oraz „Recenzje i sprawozdania”. Zgodnie z przyjętą zasadą, w tomie zamieszczono dodatkowy dział „Bibliografia”, który ukazuje się w co drugim numerze, czyli zgodnie z obecną częstotliwością ukazywania się periodyku – co dwa lata.

Dział „Artykuły” skupia siedem tekstów. Imponujący jest chronologiczny zakres problematyki, które podejmują: począwszy od wieków średnich, aż do czasu Polski Ludowej. Pierwsze opracowanie nosi tytuł *Gotycki krucyfik z Sartowic, fenomen miejsca i powiązane dzieła sztuki (Starzyno, Chwałęcín, Lidzbark Warmiński, Prosiły, Orneta)*. Jego autorem jest Przemysław Waszak, znany już Czytelnikom Rocznika z wcześniejszych publikacji, gdzie prezentuje przykłady zabytkowych krucyfików.

Drugi artykuł przygotował Janusz Mallek, doświadczony naukowiec związany z UMK w Toruniu. Tekst *Papież Paweł III a Mikołaj Kopernik. Przedmowa Mikołaja Kopernika w De revolutionibus dedykowana papieżowi Pawłowi III* został w formie referatu zaprezentowany podczas sesji naukowej inaugurującej reaktywację działalności Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddziału w Grudziądzu w dn. 6 VI 2023 r., stąd opublikowano go w Roczniku, którego współwydawcą jest właśnie wspomniany Oddział PTH.

Podobnie jak w wielu poprzednich tomach, na łamach periodyku gości artykuł Izabeli Fijałkowskiej. W swoim tekście autorka przedstawia szeroko wyniki przeprowadzonych badań kolorystycznych elewacji niektórych kamienic czynszowych w Grudziądzu, pochodzących z przelomu dwóch minionych wieków.

Czwarty w kolejności artykuł zatytułowano *Kościół pw. Ducha Świętego w Grudziądzu w okresie międzywojennym: przejęcie przez parafię św. Mikołaja Biskupa i renowacja obiektu*. Jego autor, Sławomir Kwiatkowski, obszernie prezentuje nieznaną dotychczas wątki z historii obecnego kościoła parafialnego. Do treści tego studium nawiązuje fotografia zamieszczona na okładce całego tomu Rocznika, ukazująca świątynię w okresie II wojny światowej. Zdjęcie pochodzi ze zbiorów grudziądzkiego Muzeum.

Obszerny artykuł pt. „*Okupacja*” Pomorza. *Wybrane aspekty wojskowej rewindykacji ziemi pomorskiej w 1920 roku w polskiej perspektywie* przedstawia Czytelnikom Paweł Nastrożny. Studium to przybliży częściowo znane, ale wciąż niewystarczająco wyeksponowane w historiografii wątki związane z powrotem Pomorza do wolnej Polski po okresie zaborów. Autor omówił projekty przebiegu rewindykacji, wyjaśnia ówczesne znaczenie terminu „okupacja”, wskazuje także na warunki zajęcia regionu pomorskiego oraz charakteryzuje czas pobytu wojsk polskich już na przejętym terenie i okoliczności wycofania oddziałów Frontu Pomorskiego. Ponadto przedstawiono reakcje Polaków i Niemców na nową sytuację, uwypuklając przykre wątki

związane z niechęcią ludności polskiej wobec licznych nadużyć wojsk pod dowództwem gen. Hallera.

Debiutujący na kartach Rocznika Grudziądzkiego młody historyk Bartłomiej Wicherek zaprezentował tekst *Zbrodnia pomorska 1939 roku – Chełmża i okolice*. Zwięźle ukazuje on kilka wątków eksterminacji przeprowadzonej przez Niemców na Pomorzu.

Ostatnie studium zamieszczone w dziale „Artykuły” to kolejny, po zeszłorocznym, tekst Witolda Rakowskiego. Jest to zarazem najobszerniejsze opracowanie w tomie XXXI. Autor podejmuje tym razem następujący temat: *Zarys przemian demograficznych i społeczno-zawodowych mieszkańców Grudziądza w okresie Polski Ludowej*. Prezentując swoje wyniki badań opiera je na dokładnych danych statystycznych. W artykule zamieszczono aż 12 wykresów i 17 tabel, dobrze ilustrujących i syntezujących poruszane zagadnienia. Całe opracowanie dopełniają dwa załączniki. Jest to bez wątpienia interesujący tekst, także ze względu na jego szeroki zakres chronologiczny.

Drugi dział Rocznika Grudziądzkiego „Materiały i miscellanea” otwiera krótkie studium pt. *Menhir spod Dębieńca*. Jego autor Włodzimierz Appel przedstawia, jak sam wskazuje, nieznaną szerzej megalit zlokalizowany w nieodległej od Grudziądza wsi. Dokonując ogólnego opisu monolitu proponuje podjęcie profesjonalnych badań archeologicznych.

Aż trzy teksty w tomie XXXI przedstawiła Małgorzata Kurzyńska. Pierwszy z nich to samodzielny artykuł zatytułowany *Tajemnice archeologiczne piwnic dawnego Domu Handlowego braci Korzenińskich w Grudziądzu*. Po wprowadzeniu, autorka omawia umiejscowienie odkrytych zabytków, historię zabudowy działki, na której wybudowano dom handlowy, a wreszcie dokładnie analizuje i interpretuje odkryte źródła.

Kolejne opracowanie Małgorzata Kurzyńska przygotowała wraz z Markiem Kołyszko. Ten ciekawy tekst nosi tytuł *„Wyrabowany” XVII-wieczny skarb monet znaleziony na archiwalnym cmentarzystku Grudziądz-Rządź (Ronsden), pow. grudziądzki*. Nie zabrakło charakterystyki obiektów i przedstawienia ich analizy. Autorzy zaprezentowali także charakter ujawnionego zbioru i zapoznali Odbiorców z poczynionymi ustaleniami chronologicznymi.

Kolejny tekst to studium Stanisława Miłkowskiego pt. *Rzeźba Matki Bożej Skępskiej z Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu w kontekście twórczości rzeźbiarskiej rodu Miłkowskich*. Po wstępie autor ukazuje krótko genezę tytułowego rodu. Następnie dokonuje wyczerpującej charakterystyki morfologiczno-ikonograficznej rzeźb Macieja Miłkowskiego. Ostatnie strony tekstu poświęcono analizie ikonograficznej i porównawczej rzeźby Matki Bożej Skępskiej, znajdującej się w zbiorach Działu Etnografii Muzeum.

Wspomniana już Katarzyna Pietrzak opublikowała interesujące i ważne dla historiografii studium poświęcone *Historycznym dźwigom osobowym w Grudziądzu*. Za-

gadnienie to autorka opracowała na podstawie wyników badań przeprowadzonych podczas przygotowywania dysertacji doktorskiej. Po niezbędnym wprowadzeniu do problematyki i nakreśleniu tła historycznego, w artykule odrębny fragment poświęcono zabytkowej windzie zachowanej do dziś w kamienicy przy ul. Legionów 31 w Grudziądzu. Ogólnie omówiono również zagadnienie pozostałych historycznych dźwigów, które na przełomie XIX i XX stulecia funkcjonowały w mieście.

Dawid Schoenwald w swoim artykule dokładnie omawia dwie wizyty, które złożył w Grudziądzu ostatni Prezydent II Rzeczypospolitej Ignacy Mościcki. Miało to miejsce w roku 1927 i 1936. Tekst jest ilustrowany fotografiami i planami. Te ostatnie, podobnie jak zamieszczony afisz zapowiadający pierwszą wizytę, wskazują, jaką wagę przykładano do tego rodzaju wydarzeń. Planowano dokładnie każdy moment bezpośrednio przed, jak i podczas pobytu głowy państwa w mieście. Ciekawostkę stanowi m.in. plan rozmieszczenia miejsc dla poszczególnych gości podczas śniadania w grudziądzkiej restauracji Bagatela. Tekst D. Schoenwalda zamyka drugi dział w XXXI tomie Rocznika.

Trzecią część periodyku – „Ludzie miasta i regionu” – tworzy pięć biogramów. Najobszerniejszy z nich to trzeci w numerze tekst autorstwa Małgorzaty Kurzyńskiej. Autorka przedstawia sylwetkę Mariana Tuszyńskiego (1901–1966), powstańca wielkopolskiego, żołnierza, prawnika, sędziego i archeologa, bogato ilustrując treść m.in. skanami dokumentów, przechowywanych na co dzień w zbiorach Archiwum Zakładowego grudziądzkiego Muzeum oraz Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie.

Waldemar Rozynekowski przedstawił sylwetkę ks. Leona Dzienisza (1906–1942), męczennika drugiej wojny światowej, którego kapłańskie losy powiązały się także z grudziądzką parafią farną pw. św. Mikołaja, gdzie przez krótki czas pełnił posługę wikariusza.

Z sylwetką Bożeny Sikorskiej-Nowackiej (1937–2022) związanej zawodowo z Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi dokładnie zapoznała Czytelników Jadwiga Drozdowska.

Z kolei Józef Szudy w biogramie pt. *Andrzej Bączynski (1933–2016). In memoriam* ukazał koleje życia urodzonego w Grudziądzu badacza, którego naukowa kariera była nierozzerwalnie związana z ośrodkiem fizyki toruńskiego uniwersytetu.

Ostatni biogram przedstawia życie Tadeusza Rauchfleisza (1934–2023). Jego autorzy – Janusz Hinz i Krzysztof Czerepowicki – wskazują na bogate zainteresowania oraz ponadprzeciętną aktywność zmarłego w ubiegłym roku Kolegi.

W przedostatnim dziale w tomie zamieszczono dwa omówienia publikacji i cztery sprawozdania. Pracę Piotra Bireckiego i Wiesława Sieradzan pt. *Z kaszubskich Konarzynek do Hamburga-Altony. Życie i twórczość Józefa Tyborskiego (Joseph Tibor, 1877–1922)* przedstawiła Hanna Wittstock. Pióra Dawida Przewodowskiego jest natomiast omówienie pierwszego tomu pracy zbiorowej pt. *Wojsko w przestrzeni miast*, przygotowanej do druku przez Macieja Krotofila, Pawła Nastrożnego i Wiesława Sieradzana.

Część sprawozdawczą, bardzo ważną z punktu widzenia udokumentowania działalności, otwiera sprawozdanie Koła Miłośników Dziejów Grudziądza, które przygotował Janusz Hinz, po raz ostatni wspólnie ze zmarłym Tadeuszem Raucha-fleiszem. Zarówno to, jak i wszystkie pozostałe sprawozdania ukazują działalność w roku 2022.

Izabela Fijałkowska przedstawiła obszerne podsumowanie działalności miejskiego konserwatora zabytków. Rafał Heidek natomiast przybliży funkcjonowanie Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Oddział w Grudziądzu. Dział zamyka opracowane przez Wiolettę Pacuszkę sprawozdanie z bogatej działalności grudziądzkiego Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi.

Jak już wspomniano, w tomie Rocznika wydanym w roku 2023 zamieszczono dodatkowo bibliografię miasta Grudziądza i regionu za lata 2021–2022. Zestawienie liczące ponad 40 stron przygotowała Katarzyna Furmańska.

Różnorodność tekstów opublikowanych w XXXI tomie Rocznika Grudziądzkiego sprawia, że jest to wydawnictwo, które można polecić szerokiej grupie odbiorców. Cieszy fakt, że z jednej strony periodyk tworzy stała grupa autorów, a jednocześnie z każdym rokiem jego łamy otwierają się na nowych twórców. Poszerzają się również kręgi jego Czytelników.

Promocja XXXI tomu Rocznika Grudziądzkiego w salach Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu, 7.12.2023 r. Fot. G. Szukay

Wykład dr K. Pietrzak-Król podczas promocji XXXI tomu Rocznika Grudziądzkiego, 7.12.2023 r. Fot. G. Szukay

Ks. Feliks Bolt (1864-1940), działacz i polityk polskiego ruchu narodowego w zaborze pruskim oraz w II Rzeczypospolitej; przewodniczący Komisji Pomorskiej badającej sprawy nadużyć władz cywilnych i wojskowych na Pomorzu w 1920 r.

Rzeźba Matki Bożej Skepskiej a 1841 r. autorstwa M. Milkowskiego ze zbiorów Muzeum im. ks. dr. Wł. Łęgi w Grudziądzu. Fot. K. Sadowski

Dźwig osobowy w kamienicy przy ul. Legionów 31 w Grudziądzu. Kabina dźwigu zawieszona na jednej z kondygnacji, 2022. Fot. K. Pietrzak

Bożena Sikorska-Nowacka (1937-2022) podczas uroczystości jubileuszu 100-lecia zbiorów Muzeum w Grudziądzu, 27.09.1984 r. Fot. R. Górecki

Notatki

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.